ABDÜLVÂSİ-i CEBELÎ

(عبدالواسع جبلى)

Bedîüzzamân Abdülvâsi' b. Abdilcâmi' Garcistânî el-Cebelî (ö. 555/1160)

İranlı şair.

Selçuklu Sultanı Sencer'in saray şairi olarak tanınır. Afganistan'ın Garcistan bölgesindeki Cebel'de doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Bir süre Herat'ta oturduktan sonra Gazne'ye giderek Gazneli Behrâm Şah b. Mes'ûd'a intisap etti ve orada dört yıl kaldı. Dayızadesi Behrâm Şah'a yardım için Gazne'ye gelen Selçuklu Sultanı Sencer'in ilgisini çekti ve onun hizmetine girdi. Sultan Sencer'in yanı sıra Şehâbeddin ve Ziyâülmülk Gālib b. Tiğlib, Mâzenderan Hükümdarı Muhammed, Kutbüddin Muhammed ve Atabekler'den Şücâüddin Ömer'e de methiyeler yazdı. Ölüm tarihi olarak genellikle 555 (1160) yılı kabul edilmektedir.

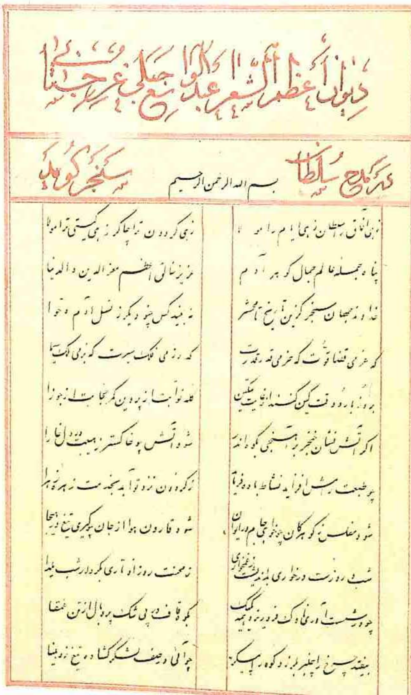
Enverî, Muizzî, Mes'ûd-i Sa'd, Edîb Sâbir ve Senâî gibi büyük kaside ve mesnevi şairleriyle çağdaş olan Abdülvâsi-i Cebelî, XII. yüzyılın ilk yarısında Fars şiirinde meydana gelen üslûp değişmesinde rol oynayan önemli şairlerden biridir. Şiirlerinde önceki devir şairlerine göre Arapça kelime ve tâbirlere daha fazla yer vermiş, edebî sanatları çokça kullanmıştır. Bir saray şairi olarak kasideleri şekil ve muhteva bakımından daha önceki örneklerden pek farklı değildir. Kaynaklarda Arapça şiirleri de olduğu zikredilen şairin iki mülemmaı dışında Arapça şiirine rastlanmamıştır. Başta İran ve Türkiye kütüphaneleri olmak üzere birçok yerde yazma nüshaları bulunan divanı ilk defa 1862'de Lahor'da basılmış, ayrıca Z. Safâ tarafından iki cilt halinde tenkitli neşri yapılmıştır (Tahran 1339-1341 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

Avfî, *Lübâbü'l-elbâb* (nşr. Saîd Nefîsî), Tahran 1335 hş., s. 320-324; Devletşâh, *Tezkiretü'ş-şuarâ* (nşr. E. G. Browne), Leiden 1901; Emîn Ahmed-i Râzî, *Heft İklîm* (nşr. Cevâd Fâzıl), Tahran, ts., II, 118-119; Rızâ Kulî Han Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşahâ'* (nşr. Muzâhir Musaffâ), Tahran 1336 hş., I, 508-512; Zebîhullah Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der Îrân*, Tahran 1347 hş., II, 650-651; Bedîuzzamân Furûzanfer, *Sühan ü Sühanverân*, Tahran 1350 hş., s. 309-313; *FME*, I, 37-38; Cl. Huart, "Abdülvâsi", *İA*, I, 103-104; a.mlf. — H. Massé, "'Abdal-Wāsi' Djabalī", *EI²* (İng.), I, 94; Z. Şafâ, "'Abd-al-Vāse' jabalī", *EIr.*, I, 171-172.

 ADNAN KARAİSMAİLOĞLU

Abdülvâsi divanından bir sayfa (İÜ Ktp., TY, nr. 286, vr. 1b)

ABDÜLVÂSİ ÇELEBİ

(ö. 817/1414-15'ten sonra)

***Halilnâme* adlı tek mesnevisiyle bilinen şair.**

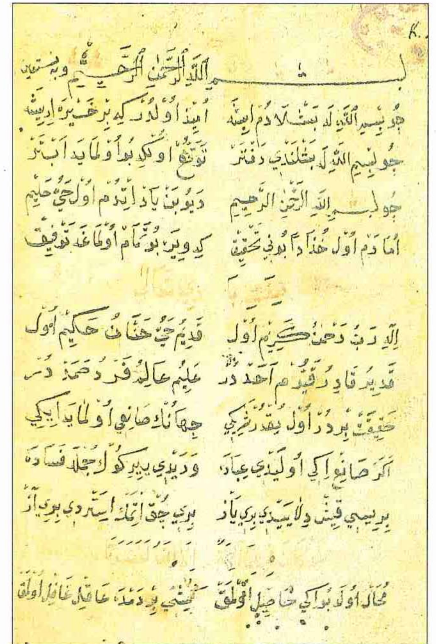
Kaynaklarda adından ve eserinden bahsedilmeyen şairin hayatı ve şahsiyeti hakkında hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. İlk defa Vasfi Mahir Kocatürk *Halilnâme* adlı mesnevisini tanıtarak yakın zamanlara kadar bilinmeyen bu eseri ve müellifini ilim âlemine takdim etmiştir. Abdülvâsi Çelebi'nin şahsiyeti hakkında eserinin "sebeb-i te'lîf" kısmından, çok sınırlı da olsa bazı bilgiler elde edilmektedir. Buna göre Çelebi Sultan Mehmed zamanında (1413-1421) yaşamış olan müellif, onun vezirlerinden Bayezid Paşa tarafından himaye edilmiştir. Kadıoğlu lakabıyla anılmasına bakarak babasının kadı veya ulemâdan olduğunu söylemek mümkündür.

Abdülvâsi, *Halilnâme*'nin "Der Medh ü Sebeb-i Nazm-ı Kitâb" bölümünde eseri nasıl ve niçin yazdığını açıklar. Çelebi Sultan Mehmed, şair Ahmedî'den (ö. 815/1412-13) Farsça *Veys ü Râmîn*'i tercüme etmesini istemiş, onun kısa bir müddet sonra ölümü üzerine de tercümeyi Abdülvâsi Çelebi'ye havale etmiştir. Fakat şair eseri beğenmeyerek bir peygamber kıssası nazmetmeyi daha uygun gördüğünden, İbrâhim Halîlullah'ın hayat hikâyesini anlatan bu mesneviyi kaleme almıştır. Eser kaynaklarda *Halilnâme*, *İbrâhîm ü Sâra* ve *Dâsitân-ı İbrâhim Nebî* adlarıyla anılmıştır. *Halilnâme* adı bilinen nüshalarda görülmemekle birlikte mesnevi daha çok bu isimle tanınmıştır.

Eserin sonunda "Mi'racnâme-i Seyyidü'l-beşer" başlığı altında yer alan ve hem bu sebeple, hem de konu farkından dolayı bazı araştırıcılar tarafından müstakil bir mesnevi kabul edilen mi'râciyeyi Abdülvâsi Çelebi'nin ikinci eseri kabul etmek yanlış olmaz. Nitekim *Halilnâme*'yi ilk tanıtan Vasfi Mahir bu durumu belirtmiş, Metin Akar da bunu müstakil bir eser sayarak "müstakil manzum mi'racnâmeler" arasında incelemiştir.

Halilnâme'nin bilinen üç nüshası vardır. Kahire nüshası olarak tanınan yazma, bugün Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye adını almış olan Kütüphâne-i Hidîviyye'de (Edeb Türkî M. 82) bulunmaktadır. 857'de (1453) istinsah edilmiş olan bu

Abdülvâsi Çelebi'nin *Halilnâme* adlı eserinin ilk sayfası (İstanbul Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. K 214)

nüsha 136 varaktır ve bilinen en eski nüshadır. Muallim Cevdet nüshası, Atatürk Kitaplığı'nda (K. 214, eski Belediye Kütüphanesi) kayıtlıdır. Afyon nüshası olarak bilinen yazma ise Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi'ndedir (nr. 34). Dil incelemeleri bakımından önemli olan eser üzerinde Ayhan Gültaş 1985 yılında bir doktora çalışması yapmıştır. Metin Akar ise *Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler* adlı doktora çalışmasında (Ankara 1987), *Halilnâme*'nin sonunda yer alan ve 817'de (1414) tamamlanan "Mi'racnâme-i Seyyidü'l-Beşer Hazret-i Resûlullah Aleyhi Efdalü's-salavât" adlı 567 beyitlik mi'râciye bölümünü neşretmiştir (s. 325-383).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali Hilmi Dağıstânî, *Fihristü'l-kütübi't-Türkiyyeti'l-mevcûde fi'l-kütübḫâneti'l-Ḫidîviyye*, Kahire 1306, s. 122; Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964, s. 201-202; Abdülkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul 1980, s. 233-240; a.mlf., "15. yüzyıl Edebiyatımızda Mesneviler ve Abdülvâsi Çelebi'nin Halil-nâmesi", *Atti del Trezo Congresso di Studi Arabie Islamici* (Ravello, 1-6 Settembre 1966), Napoli 1967, s. 417-424; Ayhan Gültaş, *Abdülvâsi Çelebi ve Halilnâmesi* (doktora tezi, 1985), İÜ Ed. Fak.; Metin Akar, *Türk Edebiyatında Manzum Mir'âc-nâmeler*, Ankara 1987, s. 161-164, 325-383; Günay Alpay, "Abdülvâsi Çelebi'nin eseri ve nüshaları", *TDAY Belleten*, (1969), 210-226.

GÜNAY KUT

ABDÜLVEHHÂB, Hasan Hüsni
(حسن حسنى عبدالوهاب)

Hasen Hüsnî Abdülvehhâb
b. Sâlih b. Abdilvehhâb et-Tücîbî
(1884-1968)

Tunuslu devlet adamı ve mütefekkir.

Başşehir Tunus'ta doğdu. İlk öğrenimini burada yaptı. Daha sonra Paris'e giderek siyasî ilimler tahsiline başladıysa da babasının ölümü üzerine tahsilini yarıda kesip Tunus'a dönmek zorunda kaldı (1904). Çeşitli görevlerde bulundu; ülkenin muhtelif şehirlerinde valilik yaptı. Valiliği sırasında eğitim ve kültür hizmetlerine önem verdi. Bir yandan ilkokullar açtırırken diğer yandan konferanslar vererek kültürün yayılmasına çalıştı. 1939'da Tunus'a dönerek merkezde görev aldı. Önce Mahallî İdareler vekili olarak çalıştı. 1943-1947 yılları arasında İçişleri bakanlığı yaptı. Tunus'un bağımsızlığa kavuşmasından sonra, 1957'den 1962'ye kadar Arkeoloji ve Sanat Enstitüsü müdürlüğünde bulundu. Bu görevi sırasında ülkenin çeşitli yerlerinde beş müze açtırdı, zengin koleksiyonunu bu müzelere bağışladı. Hayatının son yıllarını genç nesillerin yetiştirilmesine sarfetti. Kasım 1968'de öldü. Kabri Tunus'ta Cellâz Mezarlığı'ndadır.

Abdülvehhâb, yoğun idarî çalışmaları arasında verdiği konferanslar, yazdığı kitap ve çok sayıdaki makalesi ve yaptığı tenkitli neşirleriyle ilmî faaliyetlerden de geri kalmamıştır. 1904'ten 1924'e kadar Haldûniyye Mektebi'nde Tunus tarihi, Arap Dili ve Edebiyatı Yüksek Okulu'nda (el-Medresetü'l-ulyâ li'l-lugati ve'l-âdâbi'l-Arabiyye) İslâm tarihi dersleri okuttu. 1933 yılında Paris Üniversitesi İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde (I'nstitut d'Études Islamiques de l'Université de Paris) bir dizi konferans verdi. 1905'ten itibaren, dünyanın çeşitli şehirlerinde toplanan milletlerarası şarkiyatçılar kongrelerine katıldı ve pek çok komisyonda görev aldı. Kahire, Şam, Bağdat Arap dil akademileri ve Madrid Tarih Akademisi (Academia de Historia Espagnole) üyeliklerinde de bulundu. *Encyclopédie de l'Islam*'ın yürütme komitesinde görev yaptı. 1920'de Tunus umumi arşivinin tasnifindeki ve daha sonra vakıflar idaresindeki çalışmaları, ona ülkesini daha yakından tanıma imkânı verdi. Çalışmalarından ötürü Kahire ve Cezayir akademileri tarafından kendisine "fahrî doktor" unvanı verildi. Ölümünden sonra, birçok yazmayı da ihtiva eden özel kütüphanesi Tunus Millî Kütüphanesi'ne devredildi.

Abdülvehhâb'ın çok sayıda kitap, makale ve tenkitli neşirleri bulunmaktadır. Başlıca eserleri şunlardır: **1.** *el-Müntehabü'l-medresî mine'l-edebi't-Tûnisî* (Tunus 1908). Yeni baskısı *Mücmelü târîhi'l-edebi't-Tûnisî* (Tunus 1968) adıyla yapılmıştır. **2.** *Bisâṭü'l-ʿaḳîk fî ḥaḍâreti'l-Kayrevân ve şâʿirihâ İbn Reşîḳ* (Tunus 1912). Eser Muhammed el-Arûsî tarafından yeniden neşredilmiştir (Tunus 1970). **3.** *Ḫulâṣatü't-târîḫi Tûnis* (Tunus 1918, 1968). **4.** *el-İrşâd ilâ ḳavâʿidi'l iḳtiṣâd* (Tunus 1919). **5.** *Şehîrâtü't-Tûnisiyyât* (Tunus 1934, 1966). **6.** *el-İmâmü'l-Mâzerî* (1955).**7.** *La domination musulmane en Sicile* (Tunus 1905). **8.** *Coup d'oeil général sur les apports éthniques étrangers en Tunusie* (Tunus 1917). **9.** *La développement de la musique arabe en Orient, au Maghreb et en Espagne* (Tunus 1919). **10.** *Un témoin oculaire de la conquète arabe de l'Espagne* (Tunus 1932). Yazarın çeşitli dergilerde yayımlanan makalelerinin bir kısmı *Varaḳât ʿani'l-ḥaḍâreti'l-ʿArabiyye bi-İfrîḳıyyeti't-Tûnisiyye* (Tunus, I, 1965; II, 1966; III, 1977) adıyla bir eserde toplanarak neşredilmiştir. Arap fethinden itibaren Tunus'ta yetişmiş birçok âlim ve edibin biyografilerini de ihtiva eden Tunus tarihine dair önemli eseri *Kitâbü'l-ʿUmr* henüz neşredilmemiştir.

Abdülvehhâb'ın tenkitli neşirlerinin başlıcaları şunlardır: Lisânüddin İbnü'l-Hatîb'in *Aʿmâlü'l-aʿlâm*'ı (İfrîkıyye ve Sicilya tarihleri kısmı), *Centenario della nascita di M. Amari* içinde (Palermo 1910, II, 427-494). İbn Şerîf'in *Resâʾilü'l-intiḳād*'ı (Dımaşk 1912). M. Kürd Ali tarafından *Resâʾilü'l-büleġāʾ* (Dımaşk 1913) içinde neşredilmiştir. Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin *Melḳa's-sebîl*'i (Dımaşk 1912). İbn Fazlullah el-Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebṣâr* adlı eserinden yaptığı seçme: *Vaṣfu İfrîḳıyye ve'l-Endelüs* (Tunus 1920). Yahyâ b. Ömer'in *Aḥkâmü's-sûḳ* (Tunus 1975); Sâgānî'nin *Kitâbü Yefʿûl* (Tunus 1924); Câhiz'in *et-Tabaṣṣur bi't-ticâre* (Dımaşk 1933; Kahire 1935; Beyrut 1966); Muhammed b. Sahnûn'un *Edebü'l-muʿallimîn* (Tunus 1934, 1937, 1972). Ticânî'nin *Riḥle* (Tunus 1958) adlı eserleri de tenkitli neşirlerini yaptığı eserler arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Serkîs, *Muʿcem*, I, 758-759; İbrâhim Medkûr, *Maʿa'l-ḫâlidîn*, Kahire 1401/1981, s. 141-145; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, II, 187-188; Muhammed Mahfûz, *Terâcimü'l-müʾellifîn et-Tûnisiyyîn*, Beyrut 1402-1406/1982-86, III, 337-343; Muhammed Mehdî Allâm, *el-Mecmaʿiyyûn fî ḫamsîne ʿâmen*, Kahire 1406/1986, s. 106-108; Ch. Bouyahia, "ʿAbd al-Wahhāb", *EI²* *Suppl.* (İng.), I, 11-12.

MEHMET MAKSUDOĞLU

ABDÜLVEHHÂB b. ABDURRAHMAN
(عبدالوهاب بن عبدالرحمن)

Abdülvehhâb b. Abdurrahmân
b. Rüstem el-Fârisî
(ö. 208/823)

Rüstemîler'in İbâzıyye kolunun ikinci imamı.

Babasının 784 yılında ölümü üzerine sülâlenin başına geçti. İbâzî meşâyihi onu imam olarak tanıdı ve bazı İbâzî liderlerinin imam olabilmeyi yaşlılar